

Fecr Yayınları: 634

GELENEKSEL VE MODERN DÜŞÜNCEDE
MASLAHAT TARTIŞMALARI (1871-1954)

Evren TORBALI

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Editör
Tunahan ERDOĞAN

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ocak 2023

ISBN: 978-625-8304-82-4

CR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

**GELENEKSEL VE MODERN DÜŞÜNCEDE
MASLAHAT TARTIŞMALARI**

(1871-1954)

Evren TORBALI

Ankara 2023

Dr. Evren TORBALI

1981 yılında Antalya/Serik'te doğdu. İlkokuldan sonra klasik Arapça, fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm ve mantık dersleri aldı. 2010'da liseden mezun oldu. 2012'de Anadolu Üniversitesi İlahiyat (Önlisans); 2014'de İstanbul Üniversitesi İlahiyat (İlitam) eğitimini tamamladı. 2018 yılında Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Molla Hüsrev'in Dürer İsimli Eserinde Küllî Kâideler" adlı teziyle yüksek lisansını; 2022 yılında ise "Geleneksel ve Modernist Düşünce Bağlamında Maslahat Kavramı" adlı teziyle doktorasını tamamladı. 1997-2017 yılları arasında klasik Arapça, fıkıh ve usûl-i fıkıh dersleri verdi. Diyanet İşleri Başkanlığı personeli olarak çalışmakta olan yazarın, Mustafa Sabri Efendi'nin İ'tibârü Meâlâtî'l-Ef'âl Anlayışı adlı makalesi; Ali Himmet Berkî'nin Usûl-i fikhî Medenî Hukuka Uygulama Çabası ("Hukuk Mantığı ve Tefsir" Adlı Eseri Çerçevesinde) adlı kitap bölümü; Küllî Kâide ve Dâbitların Fıkıh Okumada Önemi adlı tebliği bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ-----	9
ÖN SÖZ-----	11
GİRİŞ-----	13

BİRİNCİ BÖLÜM

GELENEK VE MODERNİZME GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Gelenek Modernizm Postmodernizm ve İslâmî Modernizm Kavramları ---	25
1.1.1. Gelenek Kavramı-----	25
1.1.1.1. Geleneğin Tanımı -----	25
1.1.1.2. Geleneğin Süreci-----	29
1.1.1.3. Geleneğin Kapsamı -----	30
1.1.1.4. Geleneğin Önemi -----	32
1.1.2. Modernizm Kavramı -----	33
1.1.2.1. Modernizmin Ortaya Çıkışı -----	34
1.1.2.2. Modernizmin Çıkış Sebepleri-----	35
1.1.2.3. Modernizmin Bunalımı ve Yerini Postmodernizme Bırakışı-----	36
1.1.3. Postmodernizm Kavramı -----	37
1.1.4. İslâmî Modernizm Kavramı -----	39
1.1.4.1. İslâmî Modernizmin Ortaya Çıkışı-----	41
1.1.4.1.1. Modernistlere Göre Çıkış Sebepleri-----	41
1.1.4.1.2. Gelenekselcilere Göre Çıkış Sebepleri-----	46
1.1.4.2. İslâm Ülkeleri İçin İlerleme ve Terakki Teklifleri -----	49
1.1.4.2.1. Klasik İslâm Modernistlerinin İlerleme Teklifleri -----	49
1.1.4.2.2. Gelenekselcilerin İlerleme Teklifleri -----	53
1.1.4.3. Klasik İslâmî Modernizm -----	55
1.1.4.4. Çağdaş İslâmî Modernizm -----	57
1.2. Modernleşme Çerçevesinde Tartışılan Kavramlar -----	59
1.2.1. Bid'at -----	59
1.2.2. Taklid-----	66
1.2.3. Tecdid - İslah -----	80
1.2.4. Selef ve Kur'ân'a Dönüş -----	86
1.2.5. Mezhep - Taassup - İctihad -----	89
1.2.6. Hilâf - İftirâk -----	101
1.2.7. Telfik - Takrib -----	107

1.3. Gelenekselciler ve Modernistler -----	111
1.3.1. Cemâleddin Efgâni -----	111
1.3.2. Muhammed Abduh -----	118
1.3.3. Reşid Rızâ -----	126
1.3.4. Muhammed Zâhid el-Kevserî -----	131
1.3.5. Mustafa Sabri Efendi -----	139

İKİNCİ BÖLÜM
MASLAHAT TEORİSİ VE
MASLAHAT EKSENLİ BAZI PROBLEMLER

2.1. Maslahat Teorisine Genel Bir Bakış -----	145
2.1.1. Maslahatın Lugat ve Terim Anlamı -----	145
2.1.2. Maslahatın Kısımları -----	149
2.1.2.1. Kuvvet Bakımından Maslahatın Kısımları -----	149
2.1.2.2. Geçerlilik Bakımından Maslahatın Kısımları -----	150
2.1.2.3. Kabul ve Red Bakımından Maslahatın Kısımları -----	153
2.1.3. Klasik Modernistlerin Gözünden Maslahat -----	156
2.1.4. Gelenekselcilerin Gözünden Maslahat -----	163
2.1.5. Gelenekselciler ve Modernistlerin Gözünden Tûfi ve Maslahat Anlayışı -----	166
2.2. Maslahat Eksenli Birtakım Problemler -----	176
2.2.1. Ahkâmın Değişmesi -----	176
2.2.1.1. İllet ve Hikmet -----	176
2.2.1.2. Modernistlere Göre İllet ve Hikmet -----	179
2.2.1.3. Gelenekselcilere Göre İllet ve Hikmet -----	182
2.2.2. Maslahatın Bilinebilirliği -----	186
2.2.3. Beyân - Tahsis - Nesh -----	189
2.2.3.1. Beyân -----	189
2.2.3.2. Tahsis -----	190
2.2.3.3. Nesh -----	192
2.2.4. Bir Hükümü Ya da Mubah Bir Fiili Değiştirme Yetkisi -----	193
2.2.4.1. Ehlü'l-Hall ve'l-Akd -----	193
2.2.4.2. Yetki Bakımından Ehlü'l-Hall ve'l-Akd -----	198
2.3. Maslahat Gereğiyle Ahkâmın Değişmesine Örnek Olarak Verilen Hz. Ömer'in Bazı Uygulamalarının Analizi -----	203
2.3.1. Müellefe-i Kulûba Zekât Verilmemesi -----	204
2.3.2. Talâk-ı Selâse -----	206

2.3.2.1. Modernistlerin Görüşü-----	206
2.3.2.2. Gelenekselcilerin Görüşü-----	208
2.3.2.2.1. Lafzî Yönden Cevap-----	210
2.3.2.2.2. İbn Abbâs Hadisi-----	212
2.3.2.2.3. Rükâne Hadisi-----	213
2.3.2.2.4. Ek Deliller-----	214
2.3.3. Mut'a Nikâhı-----	217

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MASLAHAT DÜŞÜNCESİNİN DELİL, KÂİDE VE HÜKÜMLERE YANSIMASI

3.1. Maslahat-Delil İlişkisi-----	221
3.1.1. Maslahat - Nass-----	221
3.1.1.1. Modernistlerin Görüşü-----	221
3.1.1.2. Gelenekselcilerin Görüşü-----	228
3.1.2. Maslahat - İcmâ - Kıyas-----	230
3.1.3. Maslahat - Örf-----	233
3.1.4. Maslahat - İstihsan-----	238
3.1.5. Maslahat - Sedd-i Zerâi'-----	240
3.1.6. Maslahat - İ'tibârü Meâlâtî'l-Efâl-----	243
3.2. Maslahat - Kâide İlişkisi-----	247
3.2.1. Karşılıklı Zarar Vermek Yoktur-----	247
3.2.2. Harâm-ı Kat'ide Zorunluluk Zannide Muhayyerlik Vardır-----	248
3.2.3. Def-i Mefâsid Celb-i Menâfiden Evlâdır-----	249
3.2.4. Ezmanın Teğayyürü ile Ahkâmın Teğayyürü İnkâr Olunamaz-----	250
3.2.5. Haram Li-Zâtihî Zaruret Hâlinde Mubah Kılınır-----	255
3.2.6. Sedd-i Zer'â Kabilinden Haram Kılınan İhtiyaç Halinde Mubah Olur-----	257
3.2.6.1. Ribe'l-Fadl ve Ribe'n-Nesîe-----	258
3.2.6.2. İçki ile Tedavi-----	265
3.2.7. Zaruretler Kendi Miktarınca Takdir Olunur-----	266
3.2.8. Bir İşten Maksat Ne İse Hüküm Ona Göredir-----	266
3.2.9. Şiddetli Zarar Hafif Zararla Giderilir-----	267
3.2.10. Meşakkat Teyşîri Celbeder-----	269
3.2.11. Zarar-ı Âmm'ı Def İçin Zarar-ı Hâss İhtiyar Olunur-----	270
3.3. Maslahat Düşüncesinin Bazı Hükümlere Yansıması-----	270
3.3.1. Talâk Hakkı-----	271
3.3.2. Taaddüd-i Zevcât-----	274

3.3.2.1. Modernistlerin Görüşü -----	274
3.3.2.2. Gelenekselcilerin Görüşü -----	280
3.3.2.3. Değerlendirme -----	284
3.3.3. Tesettür Meselesi -----	285
3.3.4. Kadının Mirastaki Payı-----	288
3.3.5. Kabir Yapımı ve Ziyareti -----	289
3.3.6. Zekâta Fî Sebîlillâh Kavramı ve Kapsamı -----	290
3.3.7. Resim ve Heykel -----	292
3.3.8. Seferîlik ve Hastalık -----	293
3.3.9. Kurbanı Kesme Şekli-----	295
3.3.10. Teyemmüm -----	296
3.3.11. Oruç - Fidyе-----	297
3.3.12. Şapka -----	298
SONUÇ -----	301
KAYNAKÇA -----	311

KISALTMALAR LİSTESİ

bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı, basım
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
edt.	: Editör
H.z.	: Hazreti
H.	: Hicrî
H.zl.	: Hazırlayan
krş.	: Karşılaştırınız
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü, ölüm tarihi
ra.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa aralığı
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyânet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
yy.	: Yayım yeri yok
tak.	: Takdim

ÖN SÖZ

Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçleri sonunda Batı’da yaşanan modernizm, Müslümanları da etkileyerek İslâm dünyası ve geleneksel düşüncede bir kırılmaya sebep olmuştur. Batı’nın, sömürü, sanayi ve teknoloji ile ulaştığı refaha kavuşma idealinde olan bazı ilim ve fikir adamları, geleneksel İslâmî düşünce ile ilmî mirası, muâsır medeniyetler seviyesine çıkmanın önünde engel görererek yıkmak istemiştir. Haklarındaki yaygın kanaat göz önünde bulundurularak “klasik İslâm modernistleri” diye adlandırılan Efgâni, Abduh ve Reşid Rızâ’dan oluşan bu üçlü, İslâm dünyasının içine düştüğü buhrandan çıkış yolu olarak öncelikle geleneksel İslâmî anlayış ile bağın koparılması, sadece Kur’ân’a başvurulması ve onun da maslahat ilkesi çerçevesinde yeniden yorumlanarak modern zaman ile barışık çağdaş fikhın oluşturulmasını önermişlerdir. Modernistlerin bu iddialarına, pek çok âlimin yanı sıra “gelenekselciler” olarak adlandırdığımız çağdaşları, Kevserî ve Mustafa Sabri Efendi, çeşitli eleştiriler yöneltilmişler ve İslâm dünyasının Batı karşısında geri kalmasının suçlusu olarak geleneksel İslâmî düşünceyi değil, İslâm’dan uzaklaşan Müslümanları sorumlu tutmuşlardır. Buna bağlı olarak “ilerlemenin yolunun”, geçmişte olduğu gibi, İslâm’a sınıksız sarılmak ve çok çalışmakla mümkün olacağını ileri sürmüşlerdir. Probleme anlayamayan bu iki grup, doğal olarak çözümde de anlayamamıştır. Özellikle ilerleme için mihenk taşı olarak görülen maslahat konusunda tartışmaların dozu hayli yükselmiştir.

Her iki grubun tartışmalarının odağında yer alan maslahat ve makâsîd düşüncesine yönelik birtakım çalışmalar yapılmıştır. Modernistlerden Reşid Rızâ’nın düşüncelerine yönelik, kapsamlı; diğerlerinin anlayışlarına yönelik ise kısmen değinilen çalışmalar bunlar arasındadır. Bununla birlikte modernistlerin düşünceleri ile gelenekselcilerin itirazlarını birlikte ele alan ve tartışmanın mihverini tam olarak saptayıp karşılaştıran bir çalışmanın ihmal edildiği görülmektedir. Aynı şekilde ilerleme ve terakkî perspektifinden maslahat düşüncesini değerlendiren çalışmaların yapılmadığı da anlaşılmaktadır. Bu boşluğu doldurabilmek için *Geleneksel ve Modernist Düşünce Bağlamında Maslahat Kavramı* adlı bu çalışmamızda, onların teori ve pratiğe yansıyan görüşleri irdelenerek maslahat anlayışları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Her iki grubun maslahata dâir düşüncelerinin tespit edilip karşılaştırılmasının, savunulan ya da tenkid edilen maslahat anlayışının açığa çıkarılması ile hâlâ ilerleme ve yükselmeyi bir türlü sağlayamayıp bazı konularda geride bulunan İslâm dünyasının, muâsır medeniyetler seviyesine çıkabilmesine yönelik öneriler barındırması bakımından önem arz edeceği düşünülmektedir.

Geleneksel ve Modernist Düşünce Bağlamında Maslahat Kavramı başlıklı bu çalışmamızda, geleneksel düşünceyi, Kevserî ile Sabri Efendi; modernist düşünceyi ise Efgânî, Abduh ve Reşîd Rızâ temsil etmektedir. Çalışmamızda, “Batı’daki modernist düşünceden ne derece etkilenilmiştir?”; “Çözüm olarak sunulan maslahatın, geleneksel düşüncedeki mürsel maslahattan farkı nedir?”; “Savunulan ya da tenkid edilen maslahatın, delâlet ve sübûtî kat’î nasllara karşı konumu nedir?”; “Maslahatını kaybettiği gerekçesiyle değiştirilmesi gerekli görülen ve önerilen hükümler nelerdir?”; “Muâmelâta âit hükümlerin maslahatları, geçici mi yoksa ebedî midir?”; “Nass odaklı/illete bağlı olan maslahat mı yoksa hikmet ve akıl odaklı maslahat mı savunulmaktadır?” ile “Bu hükümlerin değiştirilmesi, İslâm dünyasının terakkî etmesinin yolunu açmış mıdır?” sorularının cevapları üzerinde durulmaktadır.

Sekiz seneyi aşkın bir süredir yüksek lisans dâhil danışmanlığımı yapan, konunun tespitinden nihayetine kadar çalışmanın her aşamasında, tenkidleri, tashihleri ve rehberliği ile büyük katkı sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Ali Bakka’ya teşekkürü bir borç biliyorum. Yine yapıcı eleştiri ve yönlendirmelerinden dolayı Tez İzleme Komitesi (TİK) üyeleri, Dr. Öğr. Üyesi Zeki Yaka ile Doç. Dr. Ali Albayrak hocalarıma şükranlarımı sunuyorum. Yine bu süreçte gerekli teşvik, tenkid ve tashihleri ile çalışmama katkıda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Tunahan Erdoğan, Dr. Öğr. Üyesi Servet Demirbaş, Arş. Gör. Zehra Eminoğlu ve Ahmet Çelen’e ayrıca müteşekkirim. Bu uzun ve zorlu süreçte kendilerine karşı her türlü ihmalkârlığıma göz yuman eşim Ferhan’a, oğlum Recep Selim, Ebubekir, Ömer Faruk ve kızım Hatice Kübra’ya ayrıca teşekkür ederim. Beni yetiştiren ve her şeyden önce iyi bir insan olmam için her türlü özveride bulunan babam Haydar Torbalı ile annem Meryem Torbalı’ya şükranlarımı sunarım.

Evren TORBALI

Antalya 2022